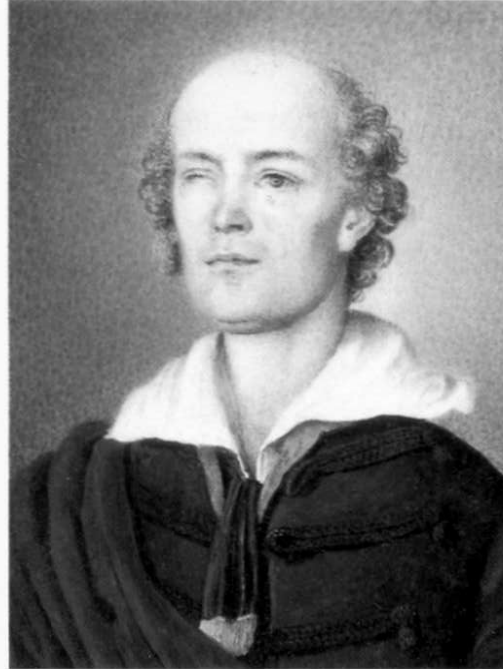

KÖLCSEY FERENC

(1790–1838)

A magyar reformkor igazán jelentős írói közül szinte *Kölcsey Ferenc* volt az egyetlen, akinél olyannyira meghatározónak bizonyult a politikusi szerep, hogy a kortársak – az egykorú vélemények és a későbbi emlékezések szerint is – hajlamosak voltak elsősorban a vállalt és betöltött pozíció alapján meghatározni Kölcsey fontosságát: a halála miatti veszteségérzet megfogalmazásakor többnyire a politikust, és nem a nagy költőt gyászolták. Pedig Kölcsey Ferenc számára az irodalom – s elsősorban a legkomolyabban ambicionált költészet – valóban kezdettől életcél volt, s nem véletlenül: Kölcsey a 19. század első felében alkotó legfontosabb magyar írók egyikévé vált. Mégis, legalább ennyire egyoldalú lenne őt – kétségtelen irodalomtörténeti jelentőségét és esztétikai hatását hangsúlyozva – kizárólag a Hymnus költőjének tekintenünk, hiszen ezzel elfednénk életének egyik legizgalmasabb paradoxonát: a pályája kiteljesedésének tekinthető szerep alapvetően már nem irodalmi természetű volt, annak ellenére, hogy személyiségét gyermek- és ifjúkorától kezdve kétségbevonhatatlanul irodalmi minták (alkotók és művek) etikai-morális tartalmi is formálták, s kezdettől literátori pályán képzelte el önmagát.

Kölcsey Ferenc apja, *Kölcsey Péter* révén Szatmár és Bihar, anyja, *Bölcöny Ágnes* révén pedig Közép-Szolnok megye rendi-nemesi elitjéhez kapcsolódott már születésekor: olyan családdal rendelkezett, amely az ország keleti, protestáns többségű megyéiben évszázadok óta töltött be folyamatosan vármegyei tisztségeket. Apja a Bihar megyei Álmosdon élt, testvérével, *Sámuel*lel közös házban. Ferenc a Közép-Szolnok megyei Szödemeteren született 1790. augusztus 8-án. Kölcseyt származása és az ebből adódó rokoni kapcsolatrendszer – *Kazinczy Ferenc*ccel is távoli rokonság kötötte össze – szinte predesztinálta a korabeli tipikus birtokos nemesi életformából adódó karrierlehetőségek valamelyikére. Ám Kölcsey sorsa váratlan fordulatot vett még gyermekkorában: 1796-ban elveszítette apját, majd 1802-ben anyja is elhunyt. Időközben egy betegség következtében egyik szemére megvakult. Ezek a tragikus események komoly hatást gyakoroltak Kölcsey életére: testi hibája eleve meghatározta teherbírását, és bizonyos mértékig be is határolta pályájának lehetőségeit (kizárta pl. a katonai karriert), másrészt erősen haj-

lamossá tette arra a szentimentális lelkületre, amelyet ifjúkorának irodalmi tájékozódásában is fölismerhetünk. Árvasága pedig azzal járt, hogy a vagyon kezelésére a vármegye gondnokot jelölt ki *Gulácsy Antal* személyében: az ő kötelessége volt gondoskodni a szülő nélkül maradt gyermek neveltetéséről is. A fiú a Debreceni Református Kollégium diákja lett – ez teljesen természetesnek tekinthető, hiszen a református vallású Kölcsey család birtokai Debrecen vonzáskörzetéhez tartoztak. Az már a család tekintélyével és anyagi erejével is összefüggött, hogy Kölcsey nem lett bentlakó diák: először az édesanya által bérelt debreceni házból járt be az órákra, majd később a Kölcsey Sámuel vásárolta házban lakott. A rokonság és a gyám nem teológusi, hanem inkább a jogi pályán kívánta elindítani a fiatalembert. Az ügyvédi vizsga letétele jelentősen megkönnyítette volna a vármegyei pályafutását, hiszen ilyen végzettség birtokában szinte természetes lett volna a tiszteletbeli alügyési cím elérése, amely pedig már átvezethetett volna a magasabb, immár választott megyei tisztségekhez. Kölcsey – híven ehhez a kikövetkeztetett taktikához – 1809 októberében ki is kérte a bizonyítványát a kollégiumból, s 1810 elején Pestre utazott: az ügyvédi vizsgának ugyanis a kúrián folytatott gyakorlat volt a feltétele. Miután fölesküdütt jurátusnak, *Szilassy József*, a Hétszemélyes Tábla bírása lett a principális és – minden bizonnyal – a szállásadója is.

Kölcsey azonban egy év után úgy tért vissza Álmosdra, ahol is a házat nagybátyja rá és testvéreire hagyta, hogy nem tette le az ügyvédi vizsgát. Saját, határozott döntésének tűnik, hogy nem a bizonyosan befutható vármegyei karrier mellett döntött – nem vállalt ugyanis semmiféle hivatalt. Ez nyilván összefüggött irodalmi ambícióinak határozottabbá válásával is: a korabeli irodalmárszerepek lehetőségeit próbálgatta, megismerve azokat az életformamodelleket, amelyek ekkor a magyar társadalomban mintaként szolgálhattak. Erre mutat, hogy amikor 1814-ben elérte a törvényben előírt nagykorúságot, és saját kezébe vehette örökségét, a testvéreivel végrehajtott birtokosztály alkalmával olyan gazdálkodási elképzelést igyekezett érvényre juttatni, amely nem igényelte feltétlenül állandó jelenlétét a birtokközpontban, a Szatmár megyei Csekén. Testvérével, *Ádámmal* maradt ugyanis közös háztartásban – s ez lehetővé tette, hogy adott esetben öccsére bízva a gazdaság napi teendőit, huzamosabb időre elutazzék. Kölcseyben igen erősnek látszik a vágy az irodalom ekkori intézményesülési folyamatában való aktív részvételre. Ekkortájt jelentek meg a neve alatt első írásai (versei, illetve kritikái) is, másrészt pedig (1823-tól) komolyan fölmerült egy *Szemere Pállal* közösen szerkesztett, Pesten kiadandó újságnak a terve – ez utóbbi az 1826-ban létrehozott *Élet és Literatura* című folyóirat lett. A Pestre költözés azonban nem valósult meg. Kölcsey – mint utóbb kiderült – rosszul választott, amikor Ádám öccsében vélte megtalálni irodalmi ambícióinak támaszát. Kölcsey Ádám hátrányos bérleti szerződést kötött, hosszan elnyúló pereskedéseket okozott meggondolatlan lépéseivel – 1827-ben pedig meghalt, hátrahagyván özvegyét és kisfiát, *Kálmánt*. Kölcsey számára testvére halála bizonyosan lezárta a korábban még lehetségesnek vélt életformák némelyikét: immáron szó sem lehetett arról, hogy végleg Pestre költözzön, és – mondjuk – egy *Szemere Pál*-típusú irodalmár életformáját valósítsa meg. Rámaradt a birtok irányítása, annál is inkább, mert sógorasszonyáról és unokaöccséről is gondoskodnia kellett. Aligha véletlen, hogy éppen 1827-re tehető első, ekkor még informális kapcsolata a vármegyei politikai élettel. Kölcsey jóval később kapcsolódott be a megyei közéletbe, mint a vele azonos társadalmi presztízű nemescsaládok férfi tagjai: 1829.

március 16-án, báró *ifjabb Vécsey Miklós* főispáni helytartó beiktatása alkalmából jelent meg először Szatmár megye közgyűlésén. A kor fogalmai szerint már javakorabeli embernek számított, amikor elindult hivatali pályafutása. Az újonnan beiktatott adminisztrátor ekkor nevezte ki tiszteletbeli táblabíróvá (mert, szokatlan módon, korábban még ezzel a címmel sem rendelkezett). Kölcséy megjelenése a megyegyűlésen nyilvánvalóan nem volt véletlen: minden bizonnyal elő volt készítve a ki-nevezés. Hiszen Kölcséy vármegyei pályafutása szorosan összekapcsolódott közeli rokonának, *Kende Zsigmond*nak a hivatali emelkedésével: első ismert beszédét – az 1825–27-es országgyűlésről hazatérő követek üdvözlésére – az akkor aljegyző Kende számára írta, aki el is mondta az orációt. Ezután Kende több alkalommal igénybe vette Kölcséy segítségét,

amikor magyar nyelvű szonokliátra vagy értekezés elkészítésére kényszerült: tudunk arról, hogy Kende ugyancsak egy Kölcséy írta beszéddel üdvözölte 1829. március 16-án Vécseyt, illetve *A szatmári adózó nép állapotáról* című beszédet – amely az 1827. évi 7. tc-ben előírt országos adóösszeírás megyei eredményeit összegezte – az összeírásban első aljegyzőként részt vevő Kende feljegyzései alapján Kölcséy öntötte végső formába 1829 májusa előtt. Nem meglepő tehát, hogy a Kölcséy stílárius érzékét, „literátori” talentumát többszörösen fölhasználó Kende – aki még alkalmi epigrammákat is íratott Kölcséyvel, annak nem nagy öröme – elősegítette rokona bekapcsolódását a megyei közéletbe; nem utolsósorban azért, mert tudta: benne politikai támogatóra lelhet, már csak a közeli családi kapcsolat miatt is. Ezt jelzi, hogy 1829. július 8-án a megyei tisztújítás alkalmával Vécsey adminisztrátor Kende korábbi tisztségével, az első aljegyzői hivatallal bízta meg Kölcséyt, míg Kende Zsigmondot főszolgabíróvá választották. Így Kölcséy egy formailag ugyan nem túlságosan magas hivatalhoz jutott, ám az ekkor már idős főjegyző, *Kovács Sándor* nyilvánvaló utódjává, sőt gyakorlati helyettesítőjévé lépett elő, ugyanis a feladatok jelentős részét ő végezte el. Tagja lett több vármegyei bizottságnak (a hadi- és házipénztár állapotát, valamint a megyei levéltárat megvizsgálónak még 1829-ben, a következő évben pedig a magyar nyelv fokozottabb terjesztésének lehetőségeit kidolgozó bizottságnak), valamint jegyzőként közreműködött a megyei törvényszéken is.

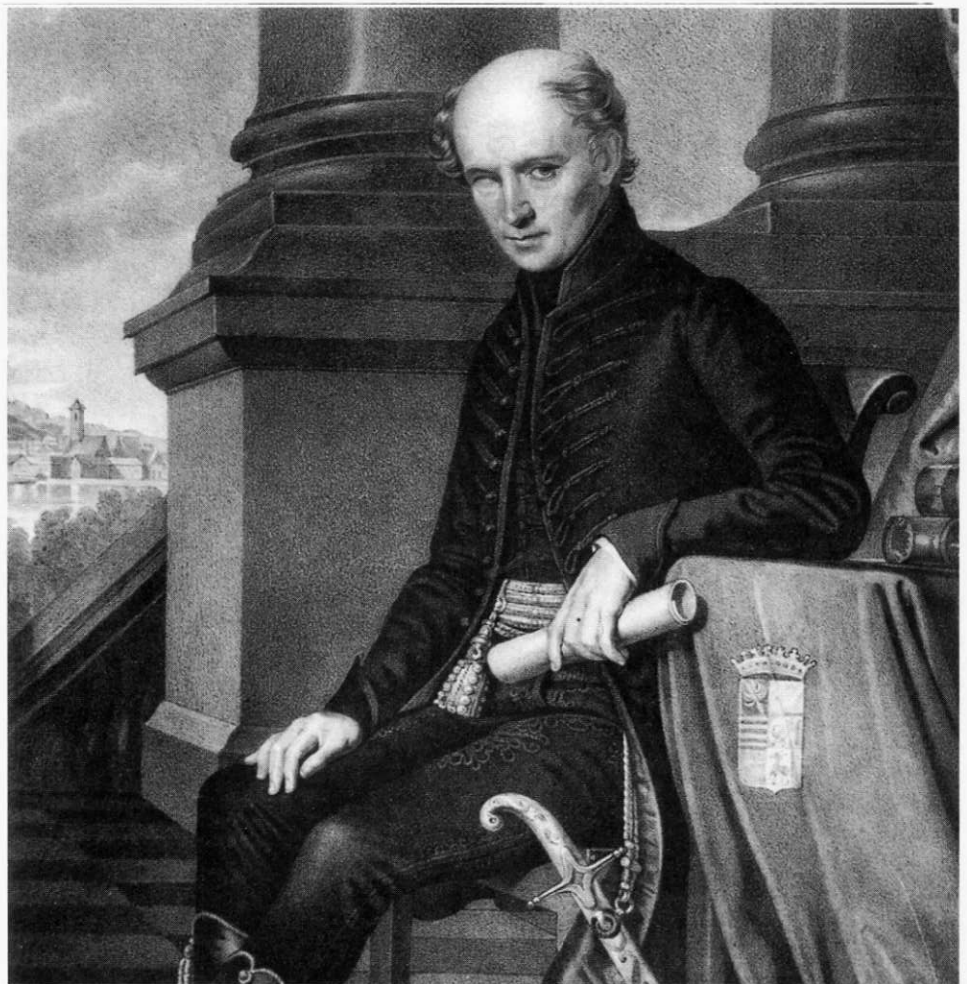
1831-ben Szatmár vármegye több esetben is jelét adta ellenzékiességének. A báró *Wesselényi Miklós* és gróf *Károlyi György* körül formálódó megyei oppozíció, amelynek Kölcséy is tagja volt, nemegyszer felkeltette a kormányzat figyelmét. Az 1830-as országgyűlésről hazatérő követ, gróf *Károlyi György* követjelentésének kinyomtatását *Reviczky Ádám* kancellár – az irat politikai veszélyessége miatt – leállította, és az elkészült példányokat lefoglaltatta. Az eljárás ellen tiltakozó felirat Kölcséy tollából született. Ugyancsak Kölcséy készítette el – nyilvánvalóan *Wesselényi* ösztönzésére – azt a megyei köriratot is, mely felszólította a vármegyéket: a következő országgyűlésen soron kívül tűzzék napirendre Magyarország unióját Erdéllyel. Amikor az ország törvényhatóságai 1831-ben megkezdték az 1827. évi 8. tc. által kiküldött országos bizott-

ság munkálatainak, az ún. operátumoknak a felülvizsgálatát, Szatmárban Kölcséy is tagja lett a megyei küldöttségnek: *Nagy Károly* megyei tisztiüggyésszel együtt az öt egységből álló jogügyi munkálatot kellett véleményeznie. Valójában a megye megbízásából szinte valamennyi operátumot Kölcséy öntötte végső formába – igaz, az egyébként csak mérsékelt reformjavaslatok többségét a megyei közgyűlés végül is nem hagyta jóvá. Kölcséy két esztendő alatt tehát nemcsak a megyei adminisztráció ismereteit sajátíthatta el, hanem az országos politika aktuális kérdéseivel is megismerkedett. 1832 novemberében úgy tűnt, Kölcséy személyében a megye a legalkalmasabb személyt választotta meg országgyűlési követnek. Megyei pozícióját pedig ekkor az is erősítette, hogy követé választása után néhány nappal elnyerte a főjegyzői címet, míg rokona, *Kende Zsigmond* első alispán lett.

Kölcséy rendkívül rövid idő alatt érett olyan politikussá, aki képes volt az országos ügyek áttekintésére: kései hivatalvállalásának látszólagos hátrányát villámgyorsan előnyé tudta változtatni. Ebben bizonyosan szerepet játszottak személyes karakterjegyei: áttekinthető képessége és az a tulajdonsága, hogy igen intenzív elmélyedésre volt képes az őt érdeklő kérdésekben. Politikai pályájának kezdete éppen a reformkornak arra az időszakára esett, amikor a nyilvánosság keretei átalakultak, s a közéletet komoly és tételt bíró viták tartották izgalomban. Abban, hogy Kölcséy országos jelentőségű politikussá válhatott, ez a légkör is szerepet játszott. Ráadásul Kölcséy azzal, hogy az 1832–36-os országgyűlésen Szatmár megye első követeként vehetett részt, olyan lehetőséget kapott, amelynek a súlyával bizonyosan még ő sem volt tisztában megválasztásakor.

Az országgyűlésről beszámoló titkosrendőri jelentések egyértelműen a liberális ellenzék tagjai közé sorolták Kölcséyt; s ő úgy vált ennek a csoportnak tekintélyes tagjává, hogy – szemben az idesorolt többi követtel – nem rendelkezett ilyen jellegű tapasztalatokkal: nemhogy követként nem vett részt országgyűlésen, de korábban még a karzatról, hallgatóként sem követhette figyelemmel a diéták tanácskozásait. Elismertségéhez minden bizonnyal hozzájárult költői híre, amely megelőzte őt Pozsonyban (verseskötete éppen 1832-ben jelent meg). Tanulságos, hogy *Országgyűlési Naplója* szerint olyan, vele nem feltétlenül rokonszenvező személyiségek is ismerték a nevét, mint *Mérey Sándor* személynök vagy *Pyrker János László* egri érsek, a felsőtábla tagja. Nem túlzás tehát feltételezni: abban, hogy megválasztották kerületi jegyzőnek, s ezzel az országgyűlés alsótáblájának hivatalos üléseit előkészítő, informális rendi tanácskozások egyik legfontosabb posztját kapta meg, szerepet játszott írói hírneve is. Követtársai joggal gondolhatták úgy, hogy költői működése komoly jártasságot jelent a retorikában, s ezért alkalmasnak tartották a kerületi jegyző feladatkörébe tartozó üzenetek és felirattervezetek készítésére is.

Kölcséyt nyilván most is segítették a számára új feladatokkal való megbirkózásban azok a képességei, amelyek korábban lehetővé tették gyors vármegyei karrierjét: az elsődleges sérelmek közé tartozó üzenettel (Erdély) kivívta követtársai elismerését. Kölcséy szonoként is sikeressé tudott válni: az alsótábla üléseit hallgatóként figyelő és a követeket tetszésnyilvánítással minősítő országgyűlési ifjúság rövid idő alatt fölfedezte és ünnepelte előadói teljesítményét, pedig minden bizonnyal eltért

a korabeli sikeres szónoklatok stílusától. A fiatal Szemere egyik levelében azt írja, hogy sokan azt gondolják: Kőlcsey „csak akkor szólhat, s szól, ha elkészül, ha beszédet ír”. Ebből arra következtethetünk, hogy Kőlcsey valóban nem túl gyakori és többnyire előkészített, kidolgozott felszólalásai mások voltak, mint a megszokott követi beszédek; Deák Ferenc például Kőlcsey egyik beszéde kapcsán a „költői melegség”-et hangsúlyozza, amely – szerinte – ekkor a „diplomaticai fontosság” (s ezzel együtt a politikai felhasználhatóság) rovására is ment. Nem is szólva arról, hogy külseje miatt szintén szokatlan lehetett. Kossuth Lajos egy későbbi leírása szinte túlvilági jelenségként festi le a vékony, kopaszodó, félvak szónokot: „Egy erős lélek, törékeny test láncái között. Tar agyát őszbe vegyült kevés hajszaalak lengték körül; színtelen arcán ezernyi virrasztott éjnek tikkadsága ült; egyetlen szemében a nemzet minden múlt s jövő bánta tükröződött. Szava tompa, mély és ércetlen, mint egy síri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak indulatok legfőbb hevében szállongott alá.” Mindennek ellenére szónoki szuggesztivitása kétségtelen: Kőlcseynek – aki önmagát korábban a társaságokban félszegen viselkedő személyként jellemezte – meg kellett tapasztalnia a nyilvános szereplés sikerének és hatásának jeleit is. Egyrészt az azonnali tetszés- és rokonszenv-nyilvánításokat, mint amilyenek az ifjúság fáklyászenéi voltak, másrészt pedig a nem annyira szembetűnő, de mégis érzékelhető tágabb érdeklődést: Kőlcsey or-

szággyűlési felszólalásai, beszédei elkezdtek kéziratot másolatokban terjedni az országban, ezáltal szélesebb körhöz juttatván el azokat a gondolatokat, amelyeket – a korabeli nyilvánosság feltételei között – a sajtóban publikálni nem lehetett volna.

Kőlcsey azonban nem csak nagyszerű szónoklataival került a figyelem középpontjába: az országgyűlés mindennapi, fárasztó és nem mindig látványos munkájából is folyamatosan kivette a részét. Jegyzői tisztsége mellett, amelyet 1833 augusztusáig látott el, tagja volt az országos sérelmeket összegyűjtő bizottságnak és az úrbéri törvénycikket magyarra fordító küldöttségnek is. Emellett 1833-ban fél év alatt kétszer látta el a kerületi ülések elnöki tisztségét. Szabad óráiban pedig gyakran részt vett az ellenzék konferenciáin, ahol az országgyűlés tanácskozásain követett taktika részleteit egyeztetették. Wesselényi távozása után (1833 májusától) egyre inkább meghatározó szerepet töltött be ezeken a megbeszéléseken is.

Országgyűlési tevékenységének – bár igen szerteágazó kérdésekkel foglalkozott – mégis voltak csomópontjai: egyik levelében három olyan kérdéskört emelt ki („nyelv, erdélyi unio, és a vallásbeli veszedelmes szakadás orvoslása”), amelynek megoldása a legsürgetőbb feladat. Jellegzetes ez a csoportosítás: Kőlcsey személyes meggyőződése is egy olyan, liberális érdekegyesítő politika felé mutat, amely – egy új típusú nemzetfogalom jegyében – a nemzet különböző részeit elválasztó jogi akadályok meg-

szüntetését célozza, legyen az akár területi, akár felekezeti különbség. Nem meglepő tehát, hogy Kőlcsey számára ugyanebbe a sorba tartozott az úrbéri kérdés is: büszke volt arra, hogy éppen második kerületi elnöksége alatt született meg a jobbágyok személy- és vagyónbiztonságáról szóló törvényjavaslat, s 1833 novemberében, bármennyire elégedetlenül vagy éppen hullámzó kedélyállapottal szemlélte is a diéta addigi teljesítményét, a fontos reformjavaslatokat tartalmazó úrbéri törvények megvitatása után mégis elégedettnek tűnt.

1835 novemberében azonban Szatmár megye megváltoztatta a követutastást, s így Kőlcseynek az úrbér kérdésében a korábban képviselt elvekkel ellentétesen kellett volna szavaznia. Ezt azonban nem vállalta, s – követtársával, Eötvös Mihállyal együtt – lemondott követi megbízatásáról. Ezen az országgyűlésen nem ez volt az első eset, hogy egy liberális szelleműnek ismert követ visszavonult – Kőlcsey esete mégis jelentősebbnek és nagyobb horderejűnek bizonyult: ugyanis nyilvánvalóan konkrét politikai ok és lelkiismereti meggyőződés miatt került sor a lemondásra: Kőlcsey távozását éppen ezért a kortársak politikai veszteségként élték meg.

Kőlcsey számára azonban az országgyűlésről való elutazás nem jelentette a politikai szereppel való szakítást: aktivitása nemhogy csökkent volna, inkább új területeken próbálta ki önmagát. Sokatmondó, hogy még az is felmerült, s a kormányzat komolyan tartott is ettől:

más, környező megyék követi visszalépésének megbízatásuktól, hogy helyükre megválaszthatassák Kőlcseyt, aki így visszatérhetne a diétára. S bár ez nem valósult meg, Kőlcsey főjegyzőként komoly szerepet vállalt az országgyűlés feloszlata utáni politikai perek ellen tiltakozó megyei feliratok megszövegezésében, a perbe fogott Wesselényi védőiratának elkészítésében; sőt, 1837-ben még alispánná jelölésének gondolatával is foglalkozott. Számára tehát a politikusi szerep valóban pályája csücskét jelentette; hiszen – ne feledjük – ez az időszak írói megújulásának egyik legfontosabb és legdinamikusabb szakaszává vált: ekkor tett sikeres kísérletet új műfajok kipróbálására (pl. a prózai elbeszélés vagy éppen az ókori eredetű parainesis), ismét hajlandónak mutatkozott kritikák írására, és lírájában is új minőséget jelentett élete legutolsó befejezett műve, a *Zrínyi második éneke*. Ezt a folyamatot azonban váratlanul megszakította a halál: Kőlcsey 1838. augusztus 24-én szatmárcsekei otthonában elhunyt.

Halála egy olyan történelmi pillanatban következett be, amikor a liberálisok ellen megindított politikai perek kimenetele még kérdéses volt. Nem csodálható tehát, hogy Kőlcsey ennek az időszaknak a hőeként maradt meg már a közvetlen utókor, az 1840-es évek emlékezetében. Akkorra már felnőtt egy új politikusközpont, más formában jelentkeztek a megoldandó politikai kérdések, és átalakult a nyilvánosság szerkezete is. Mindaz, amit Kőlcsey képviselt, előképnek, kezdeményezésnek minősült, közvetlen aktualitása csak korlátozottan lehetett. Ám Kőlcsey Ferenc megmaradt politikusi mintának is, elsősorban jelleme, erkölcsi tartása miatt. Írói életművének klasszikussá emelkedése sem független ettől a máig ható személyiségképtől. ♦

